

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти

ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти другого року навчання 212 м групи Спеціальності 012 Дошкільна освіта Освітньо-професійної (наукової) програми Дошкільна освіта
Дзигалюк Карина Володимирівна
Керівник к.пед.н., доцентка Владимирова А.Л.
Рецензент вихователь-методист Антонівського ясла-садка №4 комбінованого типу з логопедичними групами Херсонської міської ради Хоруженко Т.А.

Івано-Франківськ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	8
1.1. Формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва як педагогічна проблема	8
1.2. Педагогічні принципи формування креативного мислення у дошкільників	13
1.3. Музичне мистецтво як ефективно-дієвий чинник формування креативного мислення у дітей дошкільного віку	17
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	23
2.1. Аналіз, обґрунтування та використання методики музичного мистецтва у формуванні креативного мислення дітей дошкільного віку (констатувальний експеримент)	23
2.2. Педагогічні умови формування креативного мислення дітей у процесі музичних занять	32
2.3. Експериментальна перевірка ефективності методики формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва (формувальний експеримент).....	38
2.4. Динаміка формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва	41
.....	43
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	

ВСТУП

Актуальність теми. Всі науки мають власні особливості й супроводжують людину із самого дитинства, що в майбутньому обов'язково дозволить зрозуміти поняття такого феномена в розвитку людства як дитинство, що супроводжується формуванням креативного мислення в будь-якій галузі людства.

В умовах воєнного стану, що переживає український народ, розвиток і виховання дітей – це унікальний тип творчої особистості, формування її інтелектуальних компонентів.

Одним із пріоритетних завдань, висвітлених у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») виступає питання формування креативного мислення дітей дошкільного віку. Креативність не є вродженим природним задатком особистості, тому що цей процес формується на етапах розвитку, виховання та навчання. Від вихователя, як фахівця необхідним постає вміння формувати у дітей творчу уяву та свободу мислення.

На сучасному етапі у становленні творчої особистості ми звертаємо увагу на сприятливий психологічний клімат в сім'ї, відчуття дитиною безпеки та захищеності, емоційний позитивний настрій, необхідне інформаційно-дидактичне забезпечення, добір цікавих творчих завдань, свободу власної думки дитини.

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2029 року є складовою частиною духовної культури дитини, у структурі якої значне місце займає музичне мистецтво.

Звернення до джерел музичного мистецтва, а саме до слухання музики, співу, музично-ритмічних рухів спонукає вихователів і музичних керівників до пошуку нових варіантів організації процесу формування креативного мислення дитини, проявах її фантазій, приймань власних творчих рішень.

Аналіз філософської, психолого-педагогічної, мистецтвознавчої та загальнодидактичної літератури на предмет формування креативного

мислення і розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку, естетичного впливу музичного мистецтва на формування особистості, відображено в роботах науковців різних галузей педагогіки (Богущ А., Бех І., Верховинець В., Владимірова А., Гальченко В., Гилфорд Дж., Еманова З., Каньоса Н., Кліменко В., Лісовська Т., Моляко В., Науменко С., Поніманська Т., Романюк І., Рудницька О., Рябчук С., Сологуб А., Фоломеєва Н., Фрицюк В., Чепур О., Якименко С., Тарасюк А., Драган А., Сироїжко О. та ін.).

Вчені підкреслюють важливу роль формування креативного мислення дошкільників, зазначають, що спілкування із музикою та музичним мистецтвом формує в особистості творче естетичне сприймання, музичний смак, виховує у дітей естетичні почуття, залучає їх до світу художніх культурних цінностей.

Нажаль, сьогодні, в час воєнного стану, що триває не перший рік на Україні, не завжди згадуються сімейні співи, ігри, танцювальні та музично-ритмічні вправи, що були ознакою творчого мислення, як естетичного так і морального виховання дітей в родині, які передавалися із покоління в покоління, а також формували креативне мислення дітей та їхні творчі здібності.

На основі дистанційного спілкування, до якого поступово звикають як вихователі, батьки так і діти, нами була сформульована тема магістерської роботи: **«Формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами: тема дослідження розроблялася у межах науково-дослідної педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету «Формування професійної компетентності кадрового педагогічного потенціалу у системі суспільних трансформаційних процесів».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва в освітньому процесі ЗДО буде більш ефективним за наступними педагогічними умовами, а саме:

- створення атмосфери зацікавленості на музичних заняттях та організації умов для усвідомлення і набування досвіду в життєвому просторі;
- формування у дітей дошкільного віку позитивного сприйняття і вивчення творів музичного мистецтва;
- залучення батьків дітей дошкільного віку в процес пошуку природних задатків дитини, що з часом перетворюються в креативність.

Для досягнення мети та перевірки гіпотези дослідження визначені наступні **завдання**:

1. Вивчити і проаналізувати стан науково-теоретичного та методичного забезпечення процесу формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва.
2. Визначити педагогічні принципи формування креативного мислення у дошкільників.
3. Обґрунтувати поняття «музика» і «музичне мистецтво», як ефективно-дієвих чинників формування креативного мислення у дітей дошкільного віку.
4. З'ясувати педагогічні умови та методику музичного мистецтва у формуванні креативного мислення дітей дошкільного віку.
5. Експериментально перевірити ефективність педагогічних умов і методики формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва.

Об'єктом дослідження виступає процес формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва.

Для розв'язання поставлених у магістерському дослідженні завдань та перевірки гіпотези було використано комплекс **методів дослідження**:

- *теоретичні* (аналіз стану проблеми у психологічній, педагогічній та методико-дидактичній літературі щодо формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва);

- *теоретичний пошук* (аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, класифікація та узагальнення даних);

- *емпіричні* (цілеспрямовані педагогічні спостереження за освітнім процесом у ЗДО, бесіда, опитування, вивчення результатів музично-виконавської діяльності дітей дошкільного віку; констатувальний і формувальний експерименти з метою виявлення педагогічних умов формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва);

- *статистичні* (математичний аналіз результатів проведеного дослідження, здійснений за допомогою кількісної обробки отриманих даних, з метою доведення ефективності експериментальної роботи, визначення динаміки та змін, які відбулися у процесі формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва).

Наукова новизна й теоретична значущість дослідження полягають у тому, що обґрунтовано педагогічні умови формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва, розкрито сутність музичного виховання у діяльності закладів дошкільної освіти; ознайомлено дітей дошкільного віку із багатоаспектним змістом музичного мистецтва.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що визначені педагогічні умови формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва можуть бути реалізовані не тільки в освітньому процесі закладів дошкільної освіти але й в системі підготовки та підвищення педагогічної майстерності студентів, музичних керівників, вихователів, батьків.

Експериментальна база дослідження. Експериментальна робота за темою дослідження проходила на базі виробничої педагогічної практики в Херсонському закладі дошкільної освіти № 33 імені Фрідріха Фребеля Херсонської міської ради (за українським законодавством).

Апробація результатів дослідження. Апробацію одержаних результатів здійснено шляхом їх оприлюднення на засіданнях кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету, участі у Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Нові педагогічні виміри професійного розвитку майбутніх учителів: сучасні реалії та виклики» (15 листопада 2023 р., м. Бердянськ, Україна) й відображена у статті «Вплив музичного мистецтва на розвиток особистості дитини дошкільного віку».

Структура роботи. Магістерське дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

1.1. Формування креативного мислення особистості як педагогічна проблема

Урядом України прийнята Державна освітня програма для дітей від 2 до 7 років «Дитина» під керівництвом наукового керівника В. Огнев'юка (лист ІМЗО від 14.07.2020 № 22.1/12-Г-572, Лист МОН від 23.07.2020 № 1/11-4960), що реалізує базовий компонент дошкільної освіти і налаштовує на організацію роботи вихователя в закладах дошкільної освіти, а також у дистанційному режимі. Одним із напрямів, який потребує особливої уваги, є формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва.

Психологи, філософи, педагоги розуміють процес творчості як діяльність, що робить наш світ якісно кращим, неповторним, в результаті чого заявляться нові технології у різних напрямках економіки, науки, техніки, педагогіки, мистецтві, взаєморозумінні між людьми та політики.

Розум, як філософська категорія – це вища форма інтелектуальної діяльності, що полягає у знаходженні нових ідей, які несуть новизну і перекривають попередні уявлення і знання в різних сферах життєдіяльності людини.

Основоположником поняття «креативність» у контексті психології став Дж. Гілфорд, один із перших американських фахівців, який запропонував психологам звернути увагу на вивчення здібностей людини до творчості (1950 рік). Нажаль, через відсутність методики і нечіткого визначення креативності як здібності, лише через двадцять років (1975 – 1995 роки) концепція креативності Дж. Гілфорда набула популярності, завдяки

створеної ним моделі структури інтелекту, в якій науковець вказав на різницю таких розумових операцій, як конвергенція і дивергенція.

Дж. Гілфорд виділив наступні параметри креативності людини:

- 1) спроможність до виявлення і постановки проблеми;
- 2) змога до створення багатьох різних ідей;
- 3) гнучкість творчих наробок;
- 4) оригінально і нестандартно реагувати та відповідати на подразники;
- 5) готовність до удосконалення об'єкта, додаючи деталі;
- 6) здатність до аналізу і синтезу [8, с. 443 – 456].

Креативність (від лат. *creatura* – створення) – це здатність до винаходу незвичайної ідеї, відхилення від усталених схем мислення, швидке вирішення проблемних ситуацій.

Як констатує Бех І.: «Креативність – схильність до творчості, прагнення відходити від шаблону, зразка; намагання робити по-своєму, виявляти винахідливість, раціоналізаторство; готовність займатися діяльністю, яка дозволяє робити відкриття, виявляти неповторність, досліджувати, експериментувати, покладатися на свій життєвий досвід, ставити незвичні запитання і давати самостійні відповіді; смак до подолання труднощів, використання нових можливостей; здатність знаходити оригінальні рішення, радіти створенню нового» [3, с. 143].

Базовий компонент дошкільної освіти визначає дев'ять базових якостей особистості, які повинні сформуватися у дитини в період дошкільного віку:

- самостійність і відповідальність;
- довільність;
- ініціативність;
- самосвідомість;
- самоствавлення;

- свобода і безпечність поведінки;
- самооцінка та креативність [1].

Ми цілком поділяємо думку д.е.н., проф. Плахотнік О., що «креативність має наступні форми:

- наукову (відкриття);
- технічну (винаходи);
- економічну (підприємництво);
- художню (мистецтво);
- соціальну (стосунки з людьми);
- політичну (державне управління)» [16, с. 7].

Креативність дошкільника – це, насамперед, готовність до несподіваних творчих рішень, допитливість, розвинута фантазія та уява, оригінальність виконання творчих завдань.

Визначення терміну «мислення» знайшло відображення в українському педагогічному словнику Гончаренка С., як вищої форми відображення дійсності в психіці, науковець доводить, що це ідеальна діяльність, «результатом якої є об'єктивна істина. Практика життєдіяльності людини включає попереднє розв'язання реальних завдань у сфері психіки з оперуванням даними пам'яті, пошуком у разі потреби додаткової інформації. Людське мислення базується на чуттєвому сприйнятті і постійно перебудовує його структуру. Мислення людини притаманна властивість хоч би незначного передбачення невідомого, внаслідок чого в ході розв'язання тих чи інших завдань виникає момент раптового зрозуміння, здогадки – інсайт» [9, с. 208].

Мислення, як активний процес життєдіяльності людини формується, розвивається, змінюється, і все це завдяки накопичення досвіду, що починається із самого народження людини, отриманих знань, освіти, звичок та навичок.

Маршицька В. та Орлова Г. стверджують: «У дитини старшого дошкільного віку продовжують розвиватися пізнавальні процеси. Поряд з наочно-образним з'являється словесно-логічне мислення, збагачується увага, вона набуває стійкості та довільності, відбувається перехід від мимовільного до довільного запам'ятовування інформації, зростає образність уяви, її цілеспрямованість. Спостерігається процес становлення вольових якостей особистості. Саме у цьому віці дослідники відмічають пошкваллення процесів творення дитиною знаків та символів. У старшого дошкільника активно розвивається творча уява, дитина накопичує досвід взаємодії з довкіллям у його фізичних та соціальних аспектах» [36].

Вивчаючи цей аспект проблеми ми з'ясували, що основними формами процесу мислення людини є міркування та судження. Велику роль відіграють індивідуально-психологічні особливості: комунікативність, власні здібності, емоційність, творчість, креативність та ін.

За змістом, характером та новизною мислення визначають безліч її видів, наприклад:

- абстрактне мислення полягає в утворенні абстрактних понять і в оперуванні ними, особливо це пов'язано із мовленням;
- конкретно-дійове мислення узагальнює дані чуттєвого пізнання конкретних явищ і предметів, об'єктивної дійсності ;
- наочно-образне мислення в своїй основі починає реалізуватися із раннього дитинства у вигляді аналізу та поєднанні образів. Психологами та педагогами образне мислення визнається однією із провідних форм мислення;
- педагогічне мислення – це здатність педагогів застосовувати теоретичні положення психології, філософії, педагогіки, методики в конкретних педагогічних ситуаціях освітньої роботи з вихованцями;
- теоретичне мислення – вміння розуміти правила, закони;
- практичне мислення – створення плану, проекту, постановка мети, визначення запланованих завдань ;

- продуктивне мислення визначає пошук і створення нових рішень поставлених задач визначати;

- інтелектуальне мислення – поняття засобів виконання завдання;

- візуальне мислення – вміння уявляти;

- творче мислення – новизна, оригінальність ідей;

- креативне мислення – вдосконалення оригінальних ідей, прояв власної фантазії та компетентності у будь-якій галузі.

Гальченко В. доводить, що «процес саморуху мислення дошкільника виявляє все більш складні приховані зв'язки і відношення між предметами та явищами навколишньої дійсності. Нові знання сприяють формулюванню нових цілей для здійснення більш значних перетворень, що в кінцевому випадку призводить до відкриття» [7].

Функції мислення в освітньому процесі реалізуються як:

- понятійна функція (розуміння);

- функція розв'язання завдань;

- функція цілеутворення;

- рефлексивна функція.

Плахотнік О. виділяє наступні базові стилі креативного мислення:

- 1) Інтуїтивний тип мислення, що компанує менеджерам, акторам та політикам.

- 2) Новаторський тип мислення. є типовим для вчених, інженерів і винахідників.

- 3) Образний тип мислення описує проникливі особистості та є типовим для артистів, музикантів, письменників і лідерів.

- 4) Надихаючий тип мислення, що є характерним для педагогів, лідерів і письменників [16].

Педагогічний кут зору у формуванні креативного мислення дітей полягає у виявленні умов, критеріїв, вибору шляхів і засобів розвитку мислення вихованців в освітньому процесі [9].

Позитивний вплив батьків на поведінку дітей, майстерність спілкування, що тримається на довірі, а також вимогливість, що поєднується з чуйним ставленням до них, знанням дитячих інтересів, потреб і нахилів, створює здорові стосунки в родині.

Таким чином, в час воєнного стану на Україні, постає проблема як можна більше приділяти уваги на формування креативного мислення дітей дошкільного віку. Середовище соціалізації дитини, як в закладах дошкільної освіти так і в домашніх умовах відіграє особливу роль у створенні розвиваючого потенціалу та творчих відносин. Освітня діяльність педагогів і батьків має бути направлена на формування і розвиток креативного мислення у дошкільнят.

1.2. Педагогічні принципи формування креативного мислення у дошкільників

Застосовування теоретичних і практичних знань із філософії, психології, педагогіки, а також використання методичних прийомів у різних педагогічних ситуаціях освітньої роботи в процесі спілкування із дітьми дошкільного віку дозволяють педагогу не тільки аналізувати свою діяльність, переживання, погляди, але й знаходити науково-обґрунтоване пояснення власних педагогічних успіхів і недоліків, заздалегідь завбачати результати власної діяльності.

У програмі навчання та виховання дошкільників «Дитина» (2020 р.), виділено показники сформованості креативності у дітей дошкільного віку – це:

- інтерес до невідомого;
- самокритичність;
- відкритість перед новими ідеями;
- метафоричність;
- вміння дивуватись;

- здатність посміятись над собою [11].

Головна функція змісту освіти в закладах дошкільної освіти – прилучати дітей до загальнолюдських і національних цінностей, формувати гармонійно розвинену та суспільно активну особистість.

Гончаренко С. стверджує, що це «...система наукових знань про природу, суспільство, людське мислення, практичних вмінь і навичок та способів діяльності, досвіду творчої діяльності, світоглядних, моральних, естетичних ідей та відповідної поведінки», якими повинна оволодівати дитина в процесі виховання, розвитку і навчання [9, с.137].

Розумові здібності дитини формуються із народження. Поступово вона пізнає навколишнє середовище, у неї з'являється бажання не тільки пізнавати світ, а й переймати соціальний досвід людей, що її оточують: батьків, родини, вихователів, одноліток. Дитина починає повторювати, мислити, вчитися, відображати, говорити, діяти, а саме у неї формується інтелект, в структуру якого входять наступні психічні процеси, такі як сприймання, запам'ятовування, мовлення, а головне – розуміння.

Розуміння – це мисленевий процес, фізіологічною базою якого виступає аналітико-синтетична діяльність мозку, що належить до сфери інтелекту і спирається на емпіричний досвід і реалізується через мову, міміку, жести, знаки, діяльність.

Плахотнік О. формулює три основні підходи до проблеми творчих здібностей, науковець констатує, що:

1. Власне творчих здібностей не існує, але інтелектуальна обдарованість виступає в якості необхідної. Ця умова є недостатньою для творчої активності особистості, тому що головну роль в детермінації творчої поведінки відіграють мотивація та особистісні риси людини .

2. Творча здатність (креативність) виступає як самостійний чинник і не залежить від інтелекту, «однак між рівнем інтелекту і рівнем креативності є незначна кореляція.

3. Високий рівень розвитку інтелекту передбачає високий рівень творчих здібностей, і навпаки».

Таким чином, науковець констатує, що не існує креативних людей із низьким інтелектом, але є інтелектуали із низькою креативністю [16, с.9].

Музика є складовою естетичного виховання, що формує креативне мислення та сприймання людиною оточуючого світу, що розвиває її художньо-творчі здібності за законами краси. Метою музичного виховання є розвиток інтересу до різних видів мистецтва, тому що музика формує в людини вміння сприймати, розуміти та оцінювати різні твори мистецтва. Музичне виховання починається в родині, разом із колисковою піснею матері, і супроводжує людину до її смерті.

Музика в закладах дошкільної освіти – це ціленаправлене педагогічно-орієнтоване виховання і розвиток музичних та художніх смаків дитини, її здібностей, що здійснюється відповідно до вікових і психологічних особливостей дітей 3 – 7 років.

Дитяча творчість являє собою особливу сферу діяльності дитини і сприяє як емоційному так й інтелектуальному її розвитку. В процесі творчості дитина вдосконалює свої навички, особливо це проявляється в інтересі до конструювання, ліплення, малювання, музики, читання напам'ять віршів, виготовлення простих дитячих аплікацій та ін.

Чепур О. наголошує, що показниками сформованості поняття «креативність» виступають:

- готовність дитини розв'язати проблему самостійно;
- відкритий інтерес до всього нового;
- здатність до зміни стереотипів, відмова від стандартних точок зору;
- вміння бачити проблему і пропонувати власні оригінальні ідеї;
- висока допитливість й пізнавальна активність;
- дотепність, гарне почуття гумору;
- уміння мислити нестандартно, дивуватися, бачити зв'язок між предметами, що не пов'язані між собою;

- розвинена уява, фантазія, метафоричність (створення фантастичних ідей);

- уміння дивуватися [40, с. 203].

Музичні твори різних жанрів, що створені для слухання або виконання дітьми широко використовується як дома так і в закладах дошкільної освіти. Поряд із народною музикою значне місце займає як класична і сучасна музика – це пісні, танці, хороводи, інструментальна музика.

Формування креативного мислення у дошкільників засобами музики базується на основних положеннях дидактики, до яких відносяться: педагогічні принципи, зміст, форми, методи і прийоми роботи з дітьми.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з теми нашого дослідження нами були визначені важливі характеристики як творчості так і креативного мислення дітей дошкільного віку, а саме:

- швидкість думки і оригінальність ідей;
- допитливість і гнучкість мислення;
- сміливість і рішучість у відстоюванні правильності своєї цікавої думки із педагогами та одногрупниками.

Отже, педагогу, щодо процесу формування креативного мислення своїх вихованців необхідно «уникати деталізації поставленої проблеми чи завдання, загальних моментів, що характеризують зміст; пропонувати дошкільникам вдаватися до аналогій; пропонувати дітям не спинятися, коли з'являються ідеї (навіть якщо завдання розв'язане); бути тактовними, винахідливими...» заохочувати вияви творчої уяви, дотепності, фантазії... спонукати дитину відмовлятися від найбільш очевидного способу виконання завдання...» [40, с. 203].

В нашому дослідженні ми спиралися на загальнодидактичні принципи, а саме:

- 1) принцип гуманності, що визначає дитину як найвищу цінність;
- 2) принцип природовідповідності (непримушене розкриття природних здібностей та обдарованості дитини);

- 3) принцип урахування вікових та індивідуальних особливостей дитини;
- 4) стимулювання дитини до активності, самостійності та саморозвитку в різних видах творчої діяльності;
- 5) принцип формування креативного мислення дітей у процесі ознайомлення із національною культурою України;
- 6) принцип емоційності, який визначається тим, що в основі сприймання мистецтва лежать емоції, почуття людини, її асоціації;
- 7) принцип опори на практичну діяльність дітей, співробітництво.
- 8) принцип наочності;
- 9) принцип єдності виховної та освітньої мети;
- 10) принцип доступності;
- 11) принцип засвоєння освітніх знань, умінь і навичок;
- 12) принцип систематичності та послідовності тощо.
- 13) принцип диференціації, що передбачає добір і дозування навчального матеріалу відповідно до рівня музичного розвитку дитини, сформованості її музичних здібностей [18].

Отже, проблема формування креативного мислення дітей викликає зацікавленість у всьому світі. Одна із насущних концепцій розвитку суспільства майбутнього, яку вирішувати потрібно вже сьогодні – творча людина, із своєю привабливістю, елегантністю, чарівністю, і саме принципи, на які ми звернули увагу в нашому дослідженні є цьому першоосновою.

1.3. Музичне мистецтво як ефективно-дієвий чинник формування креативного мислення у дітей дошкільного віку

Нажаль, освітня діяльність закладів дошкільної освіти України у 2023/2024 навчальному році продовжується в умовах воєнного стану.

Особливості організації освітнього процесу та життєдіяльності здобувачів дошкільної освіти та професійної діяльності педагогів висвітлені в Основних нормативних документах, а саме:

в Законі України «Про освіту», Законі України «Про дошкільну освіту», Законі України «Про охорону дитинства», Положення про ЗДО та Санітарному регламенті ДНЗ.

Наголошується на тому, що серйозна увага повинна приділятися добору українського дитячого музичного репертуару із сучасних фахових джерел, що призначені для організації та проведення занять, ігор, свят і розваг, і який повинен відповідати віковим особливостям та індивідуальним можливостям дітей [18], [19].

«У давній Греції до державної влади не допускались люди, які не володіли грою хоча б на одному з музичних інструментів та історією й теорією музичного мистецтва. Платон вважав, що яка музика звучить у державі, така й держава» [24].

Музика для дітей, за визначенням Юцевича Ю. – це «музичні твори, створені для слухання або виконання дітьми, один із дійових засобів естетичного, морального, музичного, художнього виховання. Включаючи твори багатьох жанрів та різного рівня складності, музика для дітей є вагомим розділом музичного мистецтва. Поряд із народною музикою і класичною музичною спадщиною, значне місце в музиці для дітей посідає сучасне музичне мистецтво» [41, с. 163].

В роботі музичних керівників і педагогів постає потреба в пошуку нових діяльнісних шляхів щодо пізнання дітьми дошкільного віку оточуючого світу та формування у них творчого мислення в царині музики.

Одним із важливих та ефективно-дієвих чинників формування креативного мислення у дітей дошкільного віку виступає музичне мистецтво, а саме культурне надбання народу.

Владимирова А. зазначає, що «природа дитини є унікальною і характеризується як практично-діяльнісна». В творчому розвитку дітей дошкільного віку виділяються:

- предметна діяльність;
- музично-предметна діяльність;

- художньо- предметна діяльність;
- музично-ігрова та художньо-ігрова діяльність;
- театральні-ігрова діяльність;
- танцювально-ігрова діяльність та ін., « у дитини, як суб'єкта творчої діяльності ми виділяємо наступні якості:
- інтерес до різних видів творчості в мистецькій діяльності;
- бажання займатися різними видами творчості;
- самостійність у відборі тих видів творчості, які подобаються;
- позитивний результат продукту діяльності» [6, с.115 – 118].

Моляко В. виокремив характеристики-ознаки, які вирізняють творчу дитину. Їй притаманна активність, наполегливість, прагнення до знань, самостійність, вміння систематизувати і класифікувати. Науковець стверджує, що: «Характеризуючи творчу дитину загалом, можна визначити наступні її особливості»:

Інтелектуальний потенціал, завдяки якому дитина має зосереджену увагу, добру зорову і слухову пам'ять, швидко мислить, має здатність до наслідування.

Допитливість – у дитини розвинута внутрішня пізнавальна мотивація; вона відчуває і сприймає нову інформацію.

3) Ініціатива – дитина активна, має велику працездатність; здатність до ризику; здібність до подолання труднощів.

4) Незалежність, самостійність, прагнення до самовираження – дитина спроможна до реалістичної самооцінки.

5) Наполегливість – відданість завданню, копіткість.

6) Передбачення, створення еталонів.

7) Оригінальність, творчість: прагнення до творчих завдань, винахідливість, нестандартні рішення.

8) Ерудиція – це високий рівень мовленнєвої виразності, систематизовані та міцні знання.

9) Психосоціальні характеристики: почуття справедливості, потяг до лідерства, розвинуте почуття гумору [23, с. 55 – 56].

Науковці стверджують, що музичне мистецтво – це музика, яка відображає людські почуття і думки.

Юцевич Ю. інтерпретує музику, як «мистецтво, у якому дійсність відображається засобами звукових художніх образів. Музика спрямована, перш за все на емоційну і чуттєву сферу людини. Основою цього процесу є сприймання, з яким найтісніше пов'язані такі феномени як композиція, інтерпретація, виконання, слухання, оцінювання тощо» [41, с. 163].

«Музика – це вид мистецтва, що втілює ідейно-емоційний зміст у звукових художніх образах. На відміну від просторових мистецтв (живопису, скульптури, архітектури), музика, поруч із хореографією, театром і кіно, належить до часових мистецтв. Одна із головних особливостей музики полягає в тому, що вона реально існує лише у виконанні, у живому звучанні» [26].

«Музичне мистецтво відображає в людській свідомості цінності минулого і сучасного, володіє даром синтезування узагальненого досвіду людства, чим і впливає на багатство духовного світу особистості» [25].

Музиці притаманні наступні соціокультурні функції:

- 1) Музика має здатність дарувати слухачам насолоду (гедоністична функція).
- 2) Музика базується на особливій знаковій мові (нота, пауза, ключ та багато інших) – комунікативна функція.
- 3) Природна потреба людини до вираження власних емоцій та почуттів за допомогою міміки, жестів, звуку – експресивна функція.
- 4) Потяг людини до нового досвіду, до нової інформації – пізнавальна функція.
- 5) Можливість зумовлювати виклик сильних переживань, потрясінь, емоцій – духовно-катарсична функція.

- б) Здатність музики вводити людину в певний психічний стан – магічно-сугестивна функція.
- 7) Об'єднання людей в одноцілу соціальну структуру – суспільно-організаційна функція [26].

Каньоса Н. стверджує, що «зовнішні прояви творчого розвитку різноманітні й проявляються в ранньому дитинстві, насамперед у більш швидкому розвитку мовлення та мислення, ранньому захопленні музикою, малюванням, читанням, рахуванням тощо, у допитливості та дослідницькій активності. Дослідницька діяльність сприяє мимовільному відкриттю світу дитиною, перетворенню невідомого у відоме, забезпечує породження творчих образів, становлення сенсорних та перцептивних еталонів, які утворюють первісні знання дитини про світ уже в перші роки її життя» [14, с. 35].

Усі вище названі характеристики музики, музичним керівникам і вихователям треба донести до дітей у вигляді доступної для них інформації.

У змісті чинних програм, за якими працюють заклади дошкільної освіти, музичні керівники, педагоги, вихователі, мають сенс розкрити і залучити вихованців як до предметно-практичної так і духовно-мистецької діяльності.

Новітні освітні теорії визнають, що зовнішня мотивація, тобто наближення кінцевого терміну виконання завдання (дедлайн), а також заохочення та визнання роботи, успішно мотивують як дитину так і дорослого що надає обом сторонам бути наполегливими у своїх креативних ініціативах.

Головні задачі музичного керівника та вихователя у закладах дошкільної освіти вчити дітей цінувати мистецькі твори, виховувати у них естетичне ставлення до творів музичного мистецтва, формувати інтерес до сприймання музичного мистецтва, як українського так і світового, розвивати

кращі для дитячого віку практичні навички в предметній та мистецькій діяльності.

Музичний керівник і вихователь спираються на діючі освітні програми, в яких спеціально підібрано музичний матеріал для слухання і виконання у кожній віковій групі дитячого садочку. В свою чергу музичний керівник і вихователь можуть самостійно добирати музичні твори із сучасних фахових джерел, таких як «Дошкільне виховання», «Дитячий садок. Мистецтво», «Палітра педагога», «Музичний керівник», «Джміль», а також хрестоматій, підручників, сучасних записів на технічних носіях тощо.

Отже, на фоні вищесказаного ми приходимо до висновку, що музичне мистецтво за допомогою творчих фахівців виступає ефективно-дієвим чинником формування креативного мислення у дітей дошкільного віку.

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

2.1. Аналіз, обґрунтування та використання методики музичного мистецтва у формуванні креативного мислення дітей дошкільного віку (констатувальний експеримент)

Творча діяльність виступає одним із пріоритетних і стратегічних завдань розвитку всієї системи освіти в Україні. До проблеми формування креативного мислення дітей дошкільного віку науковці зверталися впродовж всієї світової історії розвитку педагогіки.

Розроблення сучасних інноваційних технологій, науково-технічний прогрес є поштовхом для знаходження нових ідей, нетрадиційних творчих надбань, направлених на формування і розвиток креативності дитини, включаючи її мотиваційну, емоційно-вольову, когнітивну та ціннісну складові.

Креативність – це створення різних ідей, позитивний погляд на світ, а її народженню, особливо у дітей, сприяє гра, сміх, музика, рух, а іноді сон.

Сьогодні формування креативного (дивергентного) мислення у дітей, їхньої уяви, фантазії, відходу від стереотипів та оригінальних засобів дій є проблематичним.

Як пише Рябчук С., за спостереженнями науковців доведено, що у віці 3 – 5 років діти мислять креативно у 98%, у віці 8 – 10 років – 32%, в 13-15 років – 10%, а у 25-літніх людей креативне мислення лише у 2%, «...мистецтво це не «десерт», це зовсім інший вид «корисної їжі». Мистецтва якнайкраще сприяють розвитку творчого потенціалу. Вони демонструють, як здатна літати уява, вибудовують тонкі емоційні зв'язки, провокують створення асоціативних рядів та творять образи – цього часто бракує у повсякденному житті» [34].

В процесі спостережень, порівнянь, бесід із музичними керівниками та вихователями закладу дошкільної освіти, а також дистанційного спілкування із дітьми та батьками, знаходження і проведення креативних вправ за темою дослідження, вивчення пісенної, музично-ритмічної та інструментальної діяльності дітей старшого дошкільного віку нами була сформульована мета та провідні завдання констатувального експерименту.

Вивчення матеріалів психолого-педагогічних досліджень, музично-дидактичної літератури з проблеми формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва надало нам можливість виявити вихідні рівні, для виявлення яких були використані питання і завдання, а також діагностичні показники, що передбачають:

- виховання музичної культури дошкільників, розвиток у них природних задатків, накопичення досвіду взаємодії з музичним мистецтвом;
- формування у дитини креативного мислення з позиції слухача та виконавця творів музичного мистецтва.

Експериментальна робота за темою дослідження проходила на базі виробничої педагогічної практики в Херсонському закладі дошкільної освіти № 33 імені Фрідріха Фребеля Херсонської міської ради (за українським законодавством).

Дошкільний вік для креативності є сенситивним періодом.

На розвиток і вияв креативності дитини впливають безліч чинників:

- спадковість і раннє навчання (ці два чинники не можна розглядати у відриві один від одного);
- навколишнє середовище;
- сімейне виховання;
- похвала;
- самостійність;
- порядок народження в сім'ї;
- місце народження;
- внутрішні чинники (мотивація досягнення, готовність до ризику, наявність знань в різних сферах і тощо).

Констатувальний етап експериментальної роботи зазначив виявлення стану формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва.

На основі аналізу науково-педагогічних досліджень ми виділили наступні критерії оцінки креативності дітей старшого дошкільного віку:

- швидкість (здатність бачити і виробляти велику кількість ідей);
- оригінальність (здатність бачити і виробляти незвичайні, нестандартні ідеї);
- легкість асоціювання;
- гнучкість (здатність застосовувати різноманітні стратегії при вирішенні поставлених проблем);
- уміння використати донесену інформацію і об'єднати її головною ідеєю;
- абстрактність (розуміння сутності проблеми);
- рівень уяви і фантазії;
- сприйнятливості (чутливість до особливих деталей, протиріч);
- опір (здатність не слідувати стереотипам);
- здібність до оцінки;

- несподіванка.

«Стиль і спосіб оволодіння новою діяльністю в експерименті, час і динаміка виявлення закономірностей, необхідних для рішення задач, дозволяють дати детальний аналіз всього процесу креативності, його операційного і мотиваційного складів» [15, с.197 – 215].

Експериментальна робота в дослідженні передбачає вивчення формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва показниками якого є:

- знання індивідуальних особливостей дітей та їхня емоційність;
- сприймання дітьми творів музичного мистецтва;
- оціночні реакції дошкільників під час спілкування із музичним керівником та педагогом.

Відповідно до сутності формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва нами були виділені наступні критерії та компоненти:

Музично-пізнавальний (когнітивний) критерій. Нами визначені наступні компоненти-показники:

- дотепність та швидкість вирішення задач;
- вміння вербально виражати свою думку до музики різного характеру;
- слухове відчуття, емоційна чутливість;
- найпростіші навички та дії;
- здатність бачити нове у звичайному;
- здатність до аналізу та синтезу;
- загострене сприйняття недоліків, складності, незвичайності;
- розуміння сутності проблеми.

Як зазначає Фрицюк В. – це «інтелектуально-творча ініціатива в різних видах виконавської діяльності, оригінальність тлумачення художнього образу, гнучкість у процесі розв'язання музично-творчих завдань, кмітливість у пошуку найдоцільніших засобів утілення музичного образу» [39, с. 13 – 14].

Емоційно-ціннісний критерій – це «цікавість до музично-творчих проблем, мотивація самовдосконалення виконавських умінь і навичок, асоціативні зв'язки у сприйнятті й відтворенні музичного твору, фантазія у творчому осмисленні музичного образу».

В нашому дослідженні ми виділили наступні компоненти-показники:

- показ інтелектуальних здібностей;
- реалізація творчого потенціалу;
- інтерес до невідомого;
- зацікавленість у вирішенні поставлених проблем;
- рішучість до найпростіших вмінь контрастно передавати голосом і рухами характер музики, імпровізувати відповідно характеру музики.

Діяльнісно-творчий компонент креативності «характеризує реалізацію креативних рис на поведінковому рівні. Показниками цього компонента є якість виконавської інтерпретації, відкритість виконавському досвіду, самостійне застосування виконавських прийомів, надситуативна активність у музично-творчій діяльності»[39, 13 – 14].

Компоненти-показники:

- вміння знаходити декілька правильних відповідей і дій на одне завдання;
- вміння відстоювати свою думку;
- вміння комбінувати, удосконалювати, моделювати;
- розвинена уява;
- здатність до створення фантастичних ідей;
- здатність дивуватися, прогнозувати, передбачати;
- вміння запропонувати різні способи до відомого.

Визначення кожного із критеріїв здійснювалося за допомогою спеціально дібраної низки завдань на формування креативного мислення у

дітей. Наприклад, вмінь упізнавати мелодію і ритм музичних творів у виконанні педагога або музичного керівника, впізнаванні на слух музичних творів та підбір ілюстрацій до вивчених пісень (з творчим завданням).

Прийоми творчого характеру розвивають у дошкільників вміння розрізняти висоту звуків, а також визначати назву різних шумових і музичних інструментів. У дітей формується вміння відтворювати звуки на металофоні, ксилофоні, музичному трикутнику та ін. Вони навчаються у співах передавати темброві та динамічні відтінки, а в ритмічних вправах їм пропонуються імпровізація та етюди. Дошкільники навчаються відчувати і творчо відтворювати засоби музичної виразності, придумують свої варіанти різних музичних забав, наприклад, дітям пропонується знайти на кубиках героїв різних казок та добрати голосовий або інструментальний супровід (від піано і до форте), складіть діалог або сольфеджуємо слова і придумуємо такі варіанти, наприклад: «Цяця ляля. Яся няня», або: «Пряля ця ляля», додатковим питанням до цієї вправи може бути таке: «Яка нотка заховалася у цих словах?», (нота ля), ще одна вправа: «м'яч, пляж, шлях, лящ» та багато інших.

Таким чином, застосування розроблених нами критеріїв та показників у нашому експерименті стало передумовою для визначення двох груп дітей старшого дошкільного віку. Кожна група має власні рівні креативності: високий, середній, низький.

За результатами виконання дітьми психологічних, музичних та музично-дидактичних завдань творчого характеру нами було визначено три рівні сформованості креативного мислення дітей дошкільного віку (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Критерії оцінювання

Високий рівень	Дошкільники охоче слухають музику різного характеру, розуміють і визначають образи знайомих
----------------	---

	<p>героїв у піснях, у них високий рівень словникового запасу і вони вміло вигадують і комбінують свої думки вербально. Діти прагнуть до творчої діяльності, у них добре розвинена фантазія і дивергентне мислення. Вони емоційно сприймають і запам'ятовують музичний матеріал, що пропонують педагоги, швидко визначають засоби музичної виразності, прислухаються до структури твору (вступ, заспів, приспів).</p> <p>Діти із задоволенням вигадують різні способи вирішення проблемних завдань. Їм подобається комбінувати, удосконалювати і знаходити велику кількість ідей. Дошкільники правильно називають музичні інструменти, розрізняють їхні тембри. Вміло відображають рукою напрям руху мелодії.</p> <p>Із задоволенням виконують творчі музичні завдання як у пісенній так і ритмічній діяльності. Безпомилково передають у русі запропоновані образи героїв лялькового театру, запам'ятовують елементи як народних так і сучасних танцювальних рухів; у них розвинена здатність не слідувати стереотипам.</p> <p>У процесі музичної діяльності у дітей формується креативне мислення.</p>
--	---

Середній рівень	<p>Дошкільникам на відповіді в процесі вирішення проблеми потрібен деякий час, невміло вербально формулюють думку, стримані у відповідях і висловлюваннях. Емоційно реагують на музичні твори, але відповідають тільки за допомогою музичного керівника та педагога. Повільно згадують назву</p>
-----------------	--

	<p>музичного твору. Засоби музичної виразності та музична термінологія потребують повторного пояснення. Діти зацікавлені до пізнання, але не готові до вирішення висунутої проблеми, мають пасивний інтерес до її вирішення.</p> <p>Вихованці невпевнено розрізняють звуки за висотою, а також помиляються у назвах шумових і музичних інструментів. Вони не проявляють ініціативу у вирішенні невідомих до цього часу проблем і дотримуються загальноприйнятих способів їхнього вирішення, але прислухаються до думки інших.</p> <p>Діти не завжди після музичного вступу вступають і закінчують пісню, але з бажанням виконують музично-ритмічні вправи і танцювальні рухи. Вони відчують труднощі як у ритмічному так і пластичному відображенні музичних образів. У дітей відсутня стійка увага. У них слабка самооцінка.</p>
Низький рівень	<p>У дошкільників обмежений словниковий запас, є труднощі у вербальних висловлюваннях. Відповідають за підказкою. У них виникають певні труднощі у визначенні засобів музичної виразності. Навіть після додаткового пояснення діти помиляються у назвах музичних інструментів, але після програвання можуть показати інструмент, що звучав. Діти цього рівня пасивні. Вони не цікавляться створенням оригінального, не розуміють сутності проблеми.</p> <p>В музичному залі вихованці орієнтуються за допомогою дорослого, вони не спроможні з першого разу відтворити на шумовому або дитячому музичному</p>

	<p>інструменті задану вправу.</p> <p>Діти не відстоюють власну думку, а з легкістю приймають думку інших, у таких дошкільників переважає зовнішня мотивація. Дивергентне мислення відсутнє. У них нерозвинені природні задатки, вони не чисто інтонують і потребують допомоги при визначенні напрямку руху мелодії.</p> <p>Відсутність контролю над власною поведінкою призводить до відсутності бажання приймати участь у різних видах музичної діяльності.</p>
--	--

За узагальненими результатами констатувального експерименту високий рівень формування креативного мислення дітей дошкільного віку було виявлено в 6 % дітей експериментальної і 7 % контрольної груп. Більшість дітей знаходилися на середньому (60 % в експериментальній і 50 % – в контрольній групах) і низькому (34 % в експериментальній і 43 % – в контрольній групах) рівнях (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2.

Характеристика рівнів констатувального етапу дослідження

Рівні	«Веселка» (ЕГ)	«Сонечко» (КГ)
Високий	6 %	7 %
Середній	60 %	50 %
Низький	34 %	43 %

Аналіз отриманих результатів дозволив визначити, що рівень знань групи «Веселка» (ЕГ), вище від рівня знань групи «Сонечко» (КГ).

Отже, в обґрунтуванні нами проблеми формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва важливу

роль відіграють творчі завдання, науково-практичні нароби провідних науковців, педагогів, музичних керівників.

Дані констатувального експерименту дозволили зробити висновок про те, що формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва не відповідають сучасним вимогам освітнього процесу, це і зумовило з'ясувати основні причини, які не сприяють досягненню належних результатів. Для цього необхідно підготувати проблемні завдання щодо проведення формувального експерименту.

2.2. Завдання та організація формувального експерименту дослідження

Дотримання педагогами і дорослими (з якими знаходяться діти під час дистанційного навчання в час воєнного стану) програмових завдань, щодо формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва, прояв власної творчості дошкільника та педагогічної майстерності вихователів сприятимуть комплексному вирішенню багатьох питань з розвитку творчої особистості дитини.

Важливими чинниками формування креативного мислення дітей старшого дошкільного віку засобами музичного мистецтва ми визначили:

- наявність спокійного та сприятливого психологічного клімату в закладах дошкільної освіти і в родині, особливо під час воєнного стану;
- відчуття захищеності та безпеки;
- наявність атмосфери визнання, поваги і свободи в процесі творчої діяльності як в закладах дошкільної освіти так і в дистанційному навчанні;
- наявність необхідного інформаційно-методичного забезпечення;
- наявність розвивально-інтелектуальних завдань, ігор, вправ творчого характеру.

На етапі проведення формувального експерименту нами були виділені методи формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва.

Використання креативних методів і прийомів дозволяють дітям і дорослим приймати правильні рішення та їхні різновиди:

1) *Метод проблемного навчання* дозволяє моделювати різні проблемні ситуації, допомагає дітям швидше засвоювати запропонований педагогами освітній матеріал; шляхом розв'язання спеціальних розроблених для них пізнавальних завдань.

2) *Метод евристики* розвиває творчі здібності та формує дивергентне мислення дошкільників, допомагає налаштувати дітей на організацію власних знань та умінь.

3) *Дослідницький та частково-пошуковий метод* підштовхує дітей до діалогу із дорослими. В процесі пізнавальної діяльності формується творчий стиль людини, помічається вияв її креативних рис (за А. Сологубом). На думку науковця, «креативне навчання сприяє розвитку як інтелектуальних, так і креативних здібностей особистості, а розвиваюче – лише інтелектуальних» [35].

До креативних методів також належать:

4) *метод вигадкування*, а саме, спосіб створення нового, невідомого за допомогою власних думок;

5) *метод «Якби...»*, що складається із створення дітьми вербального опису якоїсь дії, роботи з малюнком або шумовими дитячими музичними інструментами та ін., вигадкування того, чого ще не існує.

6) *метод образної картини* відтворює такий стан людини, коли сприймання і розуміння наче об'єднуються і відбувається його цілісне бачення.

Наприклад, на асфальті або на листочку паперу намальовані різні геометричні фігури.

Завдання: «оживити» фігури, надати їм імена, а потім об'єднати їх в «букет» повітряних кульок (завдання можуть бути іншими, наприклад, об'єднати геометричні фігури в пари, «подружити» фігури, запропонувати фігурам станцювати або заспівати хором та ін.).

7) *метод гіперболізації* – це може бути збільшення або зменшення об'єкта, впізнання його окремих частин, якості тощо. Прикладами можуть бути наступні ігри:

Гра «Чий хвіст?».

Хід гри. На малюнках зображені різні тварини, птахи або звіри.

Завдання: В купі настільних карточок необхідно знайти «правильний хвіст» і під запропоновану музику показати як буде рухатися той чи інший персонаж, який знайшов свій хвіст.

Музично-дидактична гра «Хто як співає? (мама, тато, син, бабуся, дідусь, кицька тощо).

Хід гри. Дитина з коробки дістає малюнок героя і демонструє голосом або рухами його поведки, присутні повинні здогадатися «Хто я»?

8) *метод руйнування* дозволяє виявити значимість того чи іншого засобу музичної чи загальної художньої виразності (наприклад, заспівати пісню, що написана в мажорній тональності в мінорі, або одягнути Русалочку у джинси та ін.).

9) *метод порівняння* (наприклад, Баба-Яга зла – весела).

10) *метод аглюцінації* пропонує поєднати непоєднуване у реальному світі: властивості (гаряче морозиво, солоний чай та ін.), частини об'єкта (пожежна машина і черепаха, квітка і окуляри та ін.).

Таким чином, наведені вище креативні методи, найбільшою мірою відповідають природі творчості особистості, а дивергентні завдання набувають незвичайної цінності. Для творчої діяльності у будь-якій сфері на чільному місці повинно бути дивергентне мислення.

В ході виконання завдань дивергентного типу у дітей дошкільного віку формуються якості креативного мислення, а саме: уява, фантазія,

оригінальність, гнучкість (продуктивність), легкість асоціювання та інші здібності, що необхідні в творчій діяльності.

Нажаль, завдання дивергентного плану не часто використовуються у традиційному освітньому процесі, на що треба зробити акцент. Нами зазначено, що тільки на основі самопізнання та саморозвитку, в процесі дивергентного мислення розвивається комплекс креативних властивостей особистості, набувається досвід продуктивної, а саме творчої діяльності.

В нашому дослідженні ми виокремили декілька взаємопов'язаних етапів, серед яких:

- репродуктивно-збагачувальний;
- творчо- продуктивний;
- контроль-оцінний.

На кожному із етапів формувального експерименту щодо формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва, за допомогою різних форм організації музичної діяльності (музичне заняття, самостійна музична діяльність, свята, розваги, ранкова гімнастика та ін.) були реалізовані відповідні педагогічні умови:

1) Створення атмосфери зацікавленості та організації умов для вирішення творчих завдань педагогів із дітьми, задум цілісного креативно-розвивального середовища.

2) Урахування індивідуальних особливостей дітей дошкільного віку.

3) Формування у дітей дошкільного віку креативного сприймання і вивчення емоційно-образних творів музичного мистецтва.

4) Залучення батьків і дорослих, які опікуються дітьми під час воєнного стану і працюють в дистанційному режимі до музичного мистецтва, із метою розуміння природного механізму передачі засобів музичної виразності різних видів мистецтв.

Кожна педагогічна умова відтворювалася послідовно на кожному етапі.

Реалізація експерименту почалася із *репродуктивно-збагачувального* етапу, метою якого було реалізація такої педагогічної умови, як *створення*

атмосфери зацікавленості та організації умов для вирішення творчих завдань педагогів із дітьми, задуму цілісного креативно-розвивального середовища. На творчому подиху проходило ознайомлення дітей із жанрами музичного мистецтва, що передбачало збагачення у дітей не тільки музичних вражень і формування креативного мислення. Дошкільники знайомилися із прийомами гри на дитячих шумових та музичних інструментах, виконували вокальні твори, музично-ритмічні вправи та етюди.

Експериментальна робота проводилася на музичних заняттях та розвагах *із урахуванням індивідуальних особливостей дітей.* Формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва відбувалося на засадах індивідуально-диференційованого підходу, що передбачало урахування бажань дітей, рівня їхніх природних музичних задатків.

Метою *творчо-продуктивного етапу* виступає активізація творчої музичної діяльності дітей. Слухання музики, голосові ігри, словесне висловлювання про музику, рухова діяльність, імпровізація, стимулювати до музичної діяльності.

Змістовна робота із вихованцями полягала у відтворенні ними змісту завдань музичного керівника та вихователя, а саме у вправах на активізацію слухацької уваги, реалізації музично-ритмічних умінь у сюжетно-рольових, музичних іграх під час самостійної діяльності.

Методами і прийомами виступили: підняття руки при зміні темпу музики, запам'ятовування тексту, багаторазове повторення важких місць, творчі вправи на розвиток дикції та артикуляції та ін.

Педагогічну умову щодо формування у дітей дошкільного віку креативного сприймання і вивчення емоційно-образних творів музичного мистецтва супроводжувала дія використання різноманітних форм і засобів музичної виразності. Були розроблені музичні ігрові ситуації, що сприяли зануренню дітей у активну творчу музичну діяльність. Це створення малюнків, ліплення під музику, розфарбовування бутафорських костюмів,

рухливі вправи: ходьба, марширування, підскоки, нахили; інсценування, пластичне інтонування та ін.

Ігрові ситуації вводилися як з групою дітей так й в індивідуальній роботі. Всі форми організації музичної діяльності, що передбачалися цим етапом експерименту розроблялися музичним керівником і вихователем.

Ще однією із *педагогічних умов*, за допомогою якої ми в нашому дослідженні контролювали дії, що були спрямовані на оцінку результатів музичної діяльності дітей стало *залучення батьків і дорослих, які опікуються дітьми під час воєнного стану і працюють з ними в дистанційному режимі, до музичного мистецтва, із метою розуміння природного механізму передачі засобів музичної виразності різних видів мистецтв.*

В процесі нашого дослідження ми вчили дітей моделювати різні освітні розвивальні музично-ігрові ситуації, що спонукали їх до творчої діяльності. Засобом реалізації виступили контрольні-оцінні дії, які були включені до змісту цікавих для дітей творчих вправ і завдань.

Контрольно-оцінний етап активізував і стимулював дітей до дитячої музичної діяльності. Показниками формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва виступають емоції і настрої вихованців, відчуття їхнього захисту та спокою під час музичної діяльності.

У кінці формувального експерименту були проведені музичні заняття на перевірку формування у дітей креативного мислення і закріплення ними отриманих елементарних освітніх знань, умінь і навичок в царині музичного мистецтва, що передбачені програмою «Дитина».

Завдяки використанню різних методів і прийомів, про які говорилося вище ми можемо зазначити, що у дітей старшого дошкільного віку всіх трьох рівнів повинні розвинулися творчі вміння слухати та сприймати музику різного характеру та різних жанрів, вони повинні визначати на слух звучання шумових і музичних інструментів у запису, у виконанні батьків, музичного керівника або вихователя.

Діти, що мають високий рівень, повинні вміти порівнювати музичні звуки зі звуками природи, в творчих завданнях правильно передавати звуковисотність, вміти пластично інтонувати, співати природним голосом без напруження, вони прагнуть до чіткої дикції і артикуляції.

Діти середнього рівня повинні співати природно, протягуючи довгі звуки. У нашому дослідженні креативне мислення у дітей середнього і низького рівнів мають бути ідентичним. Діти в процесі творчих вправ починають відчувати темброве забарвлення звуків музичних інструментів і починають прислухатися до звуків і голосів природи, вони намагаються ритмічно рухатися відповідно до характеру музики, старанно виконують елементарні танцювальні рухи.

Жестами, мімікою і рухами вони відображають характерні особливості запропонованих образів, ще й імпровізують.

Для дітей низького рівня сприймання музичного матеріалу додатково вводилися завдання творчих дій, а також додаткові заняття індивідуально.

Отже, було створено диференційовану роботу із дітьми щодо естетичного виховання дітей засобами фольклору пестування, а це дозволяє здійснювати роботу із кожною дитиною.

Таким чином, упродовж формувального експерименту було доведено, що робота із формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва сприяє підвищенню їхньої зацікавленості до музичної діяльності. Як у дітей так і у батьків підвищився інтерес до творчого процесу, креативного характеру діяльності їхніх дітей, що також відбивається у сімейних стосунках. Проблематичність в тому, що під час війни дуже важко вихователям і батькам спонукати дітей до вирішення різноманітних видів творчої діяльності.

З метою виявлення ефективності запропонованої методики щодо теми нашого дослідження проведено контрольний зріз. Дітям експериментальної і контрольної груп нами були підготовлені спеціальні завдання.

2.3. Перевірка ефективності педагогічних умов формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва

Мета прикінцевого етапу нашого дослідження – це виявлення ефективності запропонованих методів щодо формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва.

Дітям старшого дошкільного віку експериментальної і контрольної груп були запропоновані завдання для проведення формувального етапу експерименту.

Зміст завдань за темою дослідження складали:

- творчі ігри;
- музично-дидактичні ігри; музичні ігри;
- мовленнєві та музичні пальчикові вправи;
- часові (слухові) види мистецтва: музика і література;
- просторові (зорові) види мистецтва: архітектура, скульптура, живопис;
- просторово-часові види мистецтва: кіно, театр, мультиплікація, цирк, опера, балет.

Це такі ігри як: «Чия хатка?» (на розпізнання висоти звуку), «Веселий концерт» (спів в ансамблі), «Відгадай, на чому я граю» (розрізнення на слух звучання музичних інструментів у виконанні дорослих та в записі), «Упізнай хто це?» (творчість у руках та пластиці), «Пісня-танок-марш» (розрізнення музичних творів за жанрами), «Циркові професії» (пізнання професій циркових артистів) та ін.

На прикінцевому етапі дослідження аналіз одержаних результатів як експериментальної так і контрольної групи засвідчив позитивні зміни щодо творчого мислення та обізнаності дітей в процесі спілкування із музичним мистецтвом, хоча завдання для кожної із груп мали різне змістове навантаження.

В таблиці ми бачимо, що в процесі виконання запропонованих завдань діти виконали їх у відповідності з інструкцією, яку пропонували як музичний керівник так і вихователь, а саме:

- у більшості дітей старшого дошкільного віку зріс інтерес до опанування музичного мистецтва;
- діти почали сприймати музику на більш високому емоційному настрої;
- у дітей з'явилися поняття про засоби музичної виразності та ін.

Діти експериментальної групи змогли креативно мислити при виконанні запропонованих творчих завдань, ігор, етюдів, вправ тощо.

Наприклад, музична гра «В гостях у ноток (ФА і СОЛЬ)» (нотна грамота, увага і творчість у руках дітей).

Мета: Розкрити поняття про ноти фа і соль. На прикладі ноток «Фа» і «Соль» перевірити здатність дітей вміння уважно слухати текст вихователя і одночасно виконувати ритмічні рухи на музичних і шумових дитячих інструментах.

Обладнання: музичні та шумові дитячі інструменти, картинка з ноткою «фа» і «соль», текст.

Методика проведення гри. Групі дітей із експериментальної групи були роздані музичні та шумові дитячі інструменти та запропоновано уважно слухати історію нотки «ФА». Коли вихованці почують назву нотки «ФА», необхідно ритмічно заграти її (у кого музичні інструменти – металофони, ксилофони, віоли та ін.), у кого шумові інструменти (музичний трикутник, брязкальця, барабан та ін.), скористуючись одним ритмічним рухом або ударом.

Спочатку їдемо в гості до нотки Фа, потім до нотки Соль і навпаки (за бажанням педагога).

Вихователь або музичний керівник перший раз повільно декламує текст. Діти слухають. З другого разу читання тексту діти намагаються виконати завдання.

«На фабриці файна фантазерка Фасолька фарбувала фарфор.

Фасолька одягла сарафан і фартух, брала фарби і фантазувала» [5, с. 39].

В контрольній групі відбулися незначні зміни. Вірно виконували завдання 12 % (до початку формування цей показник становив 7 %). Частково виконали завдання – 45 % дітей і 55 % дітей в контрольній групі. Деякі діти не виявили бажання слухати музичні твори, супроводжувати їх рухами, імпровізувати (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3.

Характеристика рівнів формувального етапу дослідження

Рівні	«Веселка» (ЕГ)	«Сонечко» (КГ)
Високий	15 %	12 %
Середній	52 %	52 %
Низький	33%	36 %

За кінцевими підсумками повторної перевірки ми впевнено підтвердили ефективність і доцільність проведення формувального експерименту. Кількісний аналіз проведеної роботи показав, що в експериментальній групі процент формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва значно підвищився і ми отримали більш продуктивний результат.

2.4. Динаміка формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва

З метою перевірки експериментальної методики нашого дослідження ми провели статистичний аналіз одержаних даних, на підставі чого з'ясували зміни у формуванні креативного мислення дітей дошкільного

віку засобами музичного мистецтва в експериментальній групі (ЕГ) «Веселка» та контрольній групі (КГ) «Сонечко».

Методика контролю переважно здійснювалася за методикою констатувального експерименту, тобто старші дошкільники ЕГ та КГ виконували однакові завдання за трьома компонентами: *музично-пізнавальним (когнітивним), емоційно-ціннісним та діяльнісно-творчим компонентами* креативності.

Перевірка ефективності педагогічних умов формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва порівнювалася із даними, які ми отримали на початку нашої дослідної роботи, тобто до проведення формувального експерименту.

За результатами констатувального експерименту, у дітей ЕГ та КГ значного процентного розходження не було.

Порівняння отриманих даних після формувального експерименту свідчить про те, що якісні зміни формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва змінилися в обох групах, як у КГ, так і в ЕГ.

Експеримент виявив достатньо переконливий доказ динаміки формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва, а саме збільшення дітей із високим рівнем.

Результати ефективності педагогічних умов формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва ми порівняли із результатами формувального експерименту, що і відбили у зведеній таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

**Порівняльні дані рівнів сформованості креативного мислення
дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва
у ЕГ та КГ до експерименту та після нього**

Діти	Високий	Середній	Низький
------	---------	----------	---------

	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.
ЕГ	6 %	15 %	60 %	52 %	34 %	33%
КГ	7 %	12 %	50%	52 %	43 %	36 %

Наочно ми бачимо, що аналіз отриманих даних говорить про те, що якісні зміни показників кожного із компонентів привели до змін у рівнях сформованості креативного мислення дітей старшого дошкільного віку засобами музичного мистецтва як у КГ, так і у ЕГ. Однак, слід відзначити, що в експериментальній групі показники стали вищими.

Отже, одержані нами експериментальні дані підтвердили ефективність педагогічних умов, розробленої нами експериментальної методики щодо формування креативного мислення дітей старшого дошкільного віку засобами музичного мистецтва.

ВИСНОВКИ

Науковий аналіз проблеми досліджування, а також результати проведеної нами експериментальної роботи дають підставу зробити наступні **висновки:**

1) Вивчена науково-теоретична та методична база забезпечення процесу формування креативного мислення дітей дошкільного віку. На основі аналізу філософської, психолого-педагогічної, загальнодидактичної та мистецтвознавчої літератури обґрунтовано структуру та змістові ознаки формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва. Головною запорукою успіху нашого дослідження виступає відкритість і творчість у пошуку найрізноманітніших педагогічних

ідей і знахідок, які спрямовані на формування креативних та інтелектуальних особистостей, а саме дітей дошкільного віку.

2) Визначені педагогічні принципи формування креативного мислення у дошкільників. Проблема формування креативного мислення дітей із давніх часів викликає неабияку зацікавленість у всьому світі. Одна із насущних концепцій розвитку суспільства майбутнього – творча людина із своєю привабливістю, елегантністю, чарівністю, і саме принципи, на які ми звернули увагу в нашому дослідженні є цьому першоосновою.

В нашому дослідженні ми спиралися на загальнодидактичні принципи, а саме: принцип гуманності, що визначає дитину як найвищу цінність; принцип природовідповідності, як непримушеного розкриття природних здібностей та обдарованості дітей; принцип урахування вікових та індивідуальних особливостей вихованців та їх стимулювання до активності, самостійності, саморозвитку та креативності в різних видах творчої діяльності.

Одним із провідних принципів формування креативного мислення у дітей виступає процес ознайомлення дошкільників із національною культурою України, що визначається сприйманням різних видів мистецтв і базуються на емоціях, почуттях та асоціаціях людини. Ми звернули увагу на принципи єдності виховної та освітньої мети, систематичності та послідовності, засвоєння знань, умінь і навичок. Велику роль відіграє принцип доступності і наочності, без чого формування креативного мислення у дітей неможливе.

3) Обґрунтовано поняття «музика» і «музичне мистецтво», як ефективно-дієвий чинник формування креативного мислення у дітей дошкільного віку.

Музичне мистецтво спроможне відображати в людській свідомості події минулого і сьогодення, синтезувати й узагальнювати досвід людства, впливати на духовний світ кожної людини.

Музика, в свою чергу, виступає часовим видом мистецтва й втілює ідейно-емоційний зміст у звуках і художніх образах, супроводжує людину від народження до смерті, використовується не тільки у навчанні, вихованні та лікуванні, а навіть в управлінні державою.

Музичне мистецтво як ефективно-дієвий чинник формування креативного мислення у дітей дошкільного віку удосконалює її інтелектуальний потенціал, зосереджує увагу дитини, розвиває зорову і слухову пам'ять, допомагає людині швидко мислити й одночасно має здатність до наслідування.

4) З'ясовано педагогічні умови та методику музичного мистецтва у формуванні креативного мислення дітей дошкільного віку. В нашому дослідженні ми виокремили декілька взаємопов'язаних етапів, серед яких:

- репродуктивно-збагачувальний;
- творчо- продуктивний;
- контрольно-оцінний.

На кожному із етапів нашого дослідження були реалізовані відповідні педагогічні умови, а саме:

- *Створення атмосфери зацікавленості та організації умов для вирішення творчих завдань педагогів із дітьми, задум цілісного креативно-розвивального середовища.*

- *Урахування індивідуальних особливостей дітей дошкільного віку.*

- *Формування у дітей дошкільного віку креативного сприймання і вивчення емоційно-образних творів музичного мистецтва.*

- *Залучення батьків і дорослих, які опікуються дітьми під час воєнного стану і працюють в дистанційному режимі до музичного мистецтва, із метою розуміння природного механізму передачі і розуміння засобів музичної виразності різних видів мистецтв.*

5) Експериментально перевірено ефективність методики формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва. Порівняльний аналіз кількісних даних рівнів формування

креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва на констатувальному і прикінцевому етапах підтвердив правомірність висунутої нами гіпотези дослідження і засвідчив, що обґрунтовані нами педагогічні умови й впроваджені креативні методи, такі як: *метод проблемного навчання, метод евристики, дослідницький та частково-пошуковий метод, метод вигадування і метод «Якби...», метод образної картини та метод гіперболізації, методи руйнування, порівняння, аглуцінації* та інші, дозволяють дітям і дорослим креативно мислити, приймати цікаві новітні творчі рішення, є ефективними і мають позитивний вплив на освітній процес.

Отже, порушені проблеми щодо нашого дослідження є перспективними і потребують продовження роботи в напрямках питань формування креативного мислення дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). URL:<https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>.
2. Базовий компонент дошкільної освіти: Науковий керівник: А.М.Богущ та ін. Київ: Видавництво, 2012. 26 с.
3. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2009. 248 с.

4. Верховинець В. Весняночка. Київ: Муз. Україна, 1989. 343 с.
5. Владимірова А.Л. Перлинки – звідусільки. Естетичне виховання дітей засобами національного пісенного фольклору. Навчально-методичний посібник. Херсон: Грінь Д. С, 2013. 136с.
6. Владимірова А.Л., Мазурова Ю.О. Дитина дошкільного віку як суб'єкт дитячої творчої діяльності. The 15 th International scientific and practical conference « MODERN SCIENCE AND PRACTICE » (4-5 May, 2020). Varna, Bulgaria 2020. 294 p.
Гальченко В.М. Чинники розвитку творчої особистості
URL:narodnaosvita.kiev.uahttps://www.narodnaosvita.kiev.ua > ..
8. Гилфорд Дж. Три сторони інтелекта. пер. с англ. Э.А. Голубевой. Психология мышления [сб. / ред. А.М. Матюшкина]. Прогресс., 1965.
9. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
10. Дитина: Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років /наук. кер. проекту: В. Огнев'юк, Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 2012. 492 с.
11. Дитина: програма виховання і навчання дітей від двох до семи років. /наук. кер. проекту: О.В. Огнев'юк, К.І. Волинець; наук. кер. програмою: О.В. Проскура, Л.П. Кочина. Мін.осв. і наук., мол. та спорту України. Київ, ун-т ім. Б.Грінченка, 2020. 492 с.
12. Еманова З.Г. Формування досвіду музично-виконавської діяльності у старших дошкільників: автореф. дис. на здобуття наук. ст. кандидата педагогічних наук: за спеціальністю 13.00. Київ, 2011. 22 с.
13. Енциклопедія освіти: головний ред.: В.Г. Кремень. Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
14. Каньоса Н. Г. Теорія та технології розвитку дитячої художньої творчості дошкільників: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Зволейко Д. 2015. 188 с.

15. Кліменко В. В. Психологія творчості. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 476с.
16. Конспект лекцій з дисципліни «Креативний менеджмент» для підготовки здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня зі спеціальності 073 «Менеджмент» за освітньо – професійною програмою «Менеджмент». Укл.: д.е.н., проф. Олена ПЛАХОТНИК. Кам'янське. ДДТУ. 2022. 67 с.
17. Лісовська Т.А. Диференційований підхід у взаємодії ДНЗ і батьків з музичного виховання дітей старшого дошкільного віку *Наука й освіта* : наук.-практ. журн. Півд. наук. Центра АПН України. 2011. № 4 (Педагогіка). С. 229 – 231.
18. Лекція 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МУЗИЧНОГО ... Zaporizhzhya National University URL:<https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile/content>
19. Лист МОН про організацію діяльності у 2023/2024 ...Музичний керівник URL:<https://emuzker.expertus.com.ua>
20. Методичні рекомендації до програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» /наук. кер. проекту: В.О. Огнев'юк; Київ. Ун-т ім. Б.Грінченка, 2012. 400 с.
21. МОН оприлюднило методичні рекомендації для садочків ...Веб-ресурс НУШ URL:<https://nus.org.ua/news/m...>
22. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу у 2023/2024 н. р. у закладах дошкільної освіти
23. Моляко В.А., Кульчицкая Е.И., Литвинова Н.И. Психология детской одарённости. Киев: Знание, 1995. 83 с.
24. Музыка - мистецтво, що зцілює Tilda URL:<http://musicartofhealing.tilda.ws>
25. Музичне мистецтво Університет Короля Данила URL:<https://ukd.edu.ua/specialty>
26. Музичне мистецтво як культурне надбання. Вінницький Національний Технічний Університет URL:<https://web.posibnyku.vntu.edu.ua>

27. Науменко С. І. Психологія музичності та її формування у молодших школярів : навч. посібник. К.: КДПІ, 1993. 160 с.
28. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х т. / укладачі: В. Яременко та ін., МОУ України. Київ : Аконіт, 2007. Т.2. 928 с.
29. Педагогічні умови формування творчого освітньо-виховного середовища в позашкільних навчальних закладах: навчально-методичний посібник / заг.ред. С.І. Якименко. К.: Видавничий Дім «Слово», 2016. 184 с.
30. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних. Київ: «Академвидав», 456 с.
31. Романюк І. Музичне виховання. Організація роботи у дошкільному навчальному закладі. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 280 с.
32. Романюк І.А. Музичне виховання у дошкільному навчальному закладі: збірник методичних матеріалів. Тернопіль: Мандрівець, 2008. 104 с.
33. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. К., 2002. 118 с.
34. Рябчук С., 7 способів розвивати творче мислення дитини Українська правда URL:<https://life.pravda.com.ua> > 2..
35. Сологуб А. Технологія креативного навчання. *Управління освітою*. 2006. 11(131) червень. С. 4 – 5.
36. Теоретичні основи формування креативності у дітей URL: ...Digital Library NAES of Ukraine <https://lib.iitta.gov.ua> > Маршицька В.В., Орло....
37. Теплов Б. Избранные труды В 2-х т. Т. I. М.: Педагогика, 1985. 328 с.
38. Фоломеєва Н. А. Педагогічні технології естетичного виховання дітей віком 5-10 років засобами музичного мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук, спец. : 13.00.07 К., 2001. 22 с.
39. Фрицюк В.А. Формування креативності майбутніх учителів музики: дис.... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2004. 219 с.
40. Чепур О.С. Креативний розвиток дітей дошкільного віку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота». Випуск 23. С. 202 – 204.

41. Юцевич Ю. Музыка: словник-довідник. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2003. 352 с.
42. Якименко С.І., Тарасюк А.М., Драган А.О., Сироїжко О.В. Педагогічні умови формування творчого освітньо-виховного середовища в позашкільних навчальних закладах. Київ: Видавництво Дім «Слово», 2016. 184 с.